Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Advieslijn RCE
27 mei 2020

Betreft:

Standpunt Zonnepanelen op rijksmonumenten

Samenvatting

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) past zijn adviesbeleid aan voor PV-systemen (zonnepanelen) op monumenten. Doel is om monumenteneigenaren meer mogelijkheden te geven om gebruik te maken van PV-systemen (zonnepanelen) bij de verduurzaming van hun monument.
Bij rijksmonumenten wordt positief geadviseerd over pv-panelen die *uit het zicht* liggen, geen aantasting vormen van waardevolle onderdelen en zorgvuldig op het dak worden aangebracht.
Op plaatsen waar PV-systemen *in het zicht* worden voorgesteld, is voortaan niet langer zichtbaarheid het beslissende criterium, maar de mate waarin het beeld van het monument en zijn omgeving wordt verstoord. Daardoor kan vaker positief geadviseerd worden over PV-systemen die zichtbaar zijn vanaf publiek toegankelijk gebied, als er op of bij het monument geen andere mogelijkheden zijn.
Een van de voorwaarden voor een positief advies voor PV-systemen in het zicht is een zorgvuldig afgewogen ontwerp. Er zal ook geen sprake mogen zijn van een ernstige visuele verstoring. Voor bijzondere daken, voor monumenten in beschermde stads- en dorpsgezichten, historische buitenplaatsen en complexen gelden specifieke uitgangspunten. De mogelijkheden voor PV-panelen zijn daar beperkter.
De advieslijn is hieronder toegelicht en wordt tevens verwerkt in nieuwe edities van de brochures die de RCE maakt over dit onderwerp en die te vinden zijn op de website.

Toelichting

Bijdragen monumenten aan energiebesparing en -opwekking

De energietransitie die nodig is tegen de opwarming van de aarde kent twee kanten: zoveel mogelijk energie besparen en schone, duurzame energie opwekken. De installaties die nodig zijn om duurzame energie op te wekken, moeten een plek krijgen in onze leefomgeving. Zonne-energie installaties met PV-cellen op en bij gebouwen spelen hierin een belangrijke rol, vooral in de vorm van zonnepanelen. Hier ligt een grote opgave.

Ook bij monumenten doet zich de vraag voor of het mogelijk is hier PV-systemen aan te brengen. In het klimaatakkoord is namelijk afgesproken dat monumenten een substantiële bijdrage leveren aan energiebesparing en hernieuwbare energieopwekking. De maatregelen die daarvoor nodig zijn, hebben zowel gevolgen voor de constructie en opbouw van monumenten als voor het aanzicht.
Deze notitie bevat de uitgangspunten die de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed hanteert bij de advisering over het aanbrengen van PV-systemen op en bij rijksmonumenten ten behoeve van elektriciteitsopwekking. Zonnepanelen zijn het bekendste voorbeeld, maar er bestaan ook zonneleien of zonnepannen.

Monumenten verduurzamen is zoeken naar de balans

Het verduurzamen van een monument is ook in het belang van het behoud ervan. Verduurzaming draagt namelijk bij aan het toekomstig gebruik: dankzij zorgvuldig gerealiseerde duurzaamheidsaanpassingen blijft het monument functioneel en behoudt het zijn vastgoedwaarde. Bij de ingrepen die nodig zijn voor verduurzaming, is het altijd zoeken naar een balans. Wat is er mogelijk zonder de monumentale waarden (het aanzicht en het historische materiaal) te veel aan te tasten? Om die afweging goed te kunnen maken, is het belangrijk om naar de totale energetische situatie van een gebouw te kijken. Wat is de huidige situatie? Wat is er mogelijk om het energieverbruik omlaag te brengen? Welke mogelijkheden zijn er voor energieopwekking op en bij het gebouw? Zijn er mogelijkheden op de gebouwen in de omgeving, bijvoorbeeld via een postcoderoossysteem? Met het antwoord op deze vragen kan een afweging gemaakt worden welke maatregelen passend zijn.

Monumentale waarden in het geding

Gebouwde rijksmonumenten hebben een bijzondere betekenis voor de samenleving. Deze ligt aan de ene kant in hun ouderdom en zeldzaamheid: het zijn bronnen over ons verleden, onder andere dankzij het historische materiaal en de technieken waarmee ze zijn opgericht (*bouwhistorische waarden*). Daarnaast zijn deze gebouwen vertrouwde en gewaardeerde onderdelen van onze leefomgeving. Door hun historische aanzicht, ontwerp en/of bijzondere materiaal zijn ze vaak de ankerpunten en smaakmakers van de leefomgeving (*visuele waarden*).
Bij de vraag of een zonne-energie installatie verenigbaar is met de monumentale waarden van een rijksmonument spelen zowel die *bouwhistorische* als *visuele* waarden een belangrijke rol.

Deze advieslijn bevat de algemene uitgangspunten waarmee de RCE zonne-energie installaties beoordeelt. Omgaan met monumenten is echter altijd **maatwerk**. Het kan daarom voorkomen dat in bijzondere gevallen PV-systemen juist wel of toch niet mogelijk blijken vanwege de beperkte of grotere gevolgen voor de monumentale waarden. De RCE zal het aanbrengen van zonne-energie installaties blijven monitoren en als nodig het adviesbeleid actualiseren.

Bouwhistorische waarden

Als het voor het plaatsen van de installatie nodig is om het dak te versterken of andere aanpassingen te doen in het monument, zal per geval beoordeeld worden of dit passend is vanuit monumentenzorg. De werkzaamheden mogen niet leiden tot onevenredige schade aan het historische materiaal en de constructie van het pand.
Technisch gezien gelden bij het aanbrengen van PV-systemen op een monument in veel gevallen dezelfde aandachtspunten als bij een niet-monument: de dakconstructie moet de installatie goed kunnen dragen.

Bij het plaatsen van PV-systemen op een monument is het belangrijk om extra aandacht te besteden aan **brandveiligheid**. Het plaatsen van de installatie dient te gebeuren door een vakspecialist om een verhoogd brandrisico te voorkomen. De oorzaak van brand bij een zonne-energie installatie is namelijk vaak het gevolg van onzorgvuldige aansluitingen.

In pannen of leien geïntegreerde zonnecellen
Er bestaan systemen, waarbij PV-cellen in dakpannen of dakleien geïntegreerd worden. Bij deze systemen wordt de bestaande dakbedekking verwijderd. Verwijdering van de bestaande dakbedekking voor het plaatsen van PV-cellen is bij monumenten ongewenst. Het behoud van de historische dakbedekking is uitgangspunt. Als de dakbedekking om technische redenen vervangen moet worden, wordt geadviseerd om deze in vorm en materiaal identiek te vervangen. De op dit moment leverbare zonnepannen en –leien kunnen hier (nog?) niet aan voldoen. Bovendien is de opbrengst laag en is er een te groot verschil in levensduur tussen de PV-cellen en de dragers: bij PV-cellen is die gemiddeld 15 à 30 jaar, terwijl een lei- of pandekking 80 tot 100 jaar of langer meegaat. Innovatieve ontwikkelingen kunnen aanleiding zijn om het standpunt over geïntegreerde zonnecellen te wijzigen. Als de dakbedekking op dit moment al niet meer van monumentale waarde is, kunnen er in specifieke gevallen meer mogelijkheden zijn.

Visuele waarden

Historische daken dragen veel bij aan het karakteristieke beeld van monumenten en dat van historische steden, dorpen en cultuurlandschappen. De dakbedekking in de vorm van bijvoorbeeld pannen, zink, leien of lood speelt hierbij een belangrijke rol. Het aanbrengen van PV-systemen betekent vaak een aantasting van dit beeld. Die aantasting van het beeld is dan ook het meest genoemde bezwaar tegen PV-systemen op monumenten. Om deze reden is het wenselijk om de PV-systemen op een monument zoveel mogelijk uit het zicht te plaatsen. Zo worden de visuele waarden van het monument zo min mogelijk aangetast. Niet bij alle monumenten is de aantasting door zichtbare PV-systemen overigens even groot: bij sommige industriële monumenten is het vanwege de technische uitstraling van het gebouw best mogelijk om PV-systemen in het zicht aan te brengen zonder grote visuele verstoring.

Uit of in het zicht
Het maakt bij een monument dus nogal uit of PV-systemen in het zicht zijn of niet. Wat wil dat zeggen "in het zicht"? Dat wil zeggen dat de installatie (panelen en eventuele andere onderdelen) zichtbaar is vanuit de publiek toegankelijke omgeving. Is dat niet het geval (de PV-systemen zijn niet of nauwelijks zichtbaar vanuit publiek toegankelijk gebied) en zijn de technische en bouwhistorische aspecten voldoende gezekerd (zie hierboven), dan zal de Rijksdienst positief adviseren over de plaatsing van PV-systemen. Er gelden enkele randvoorwaarden: historische dakopbouwen en andere elementen op het dak (schoorstenen, dakkapellen, decoraties, et cetera) blijven behouden en de panelen worden zorgvuldig aangebracht.

Het in het zicht plaatsen van PV-systemen op een monument heeft niet de voorkeur, maar als alternatieven (andere plaatsen op het erf of het dak, geen mogelijkheden op gebouwen in de omgeving, andere vormen van energie opwekken) ontbreken, is het in menig geval wel denkbaar indien het zorgvuldig wordt gedaan. Het plaatsen van PV-systemen in het zicht vraagt altijd om een zorgvuldig ontwerp zodat er geen sprake is van een onevenredige aantasting van monumentale waarden in de vorm van een ernstige visuele verstoring en/of schade aan bouwhistorische waarden/materiaal.

Het Rijksadvies en het gemeentelijk beleid

De mate waarin er sprake is van een visuele verstoring door de plaatsing van PV-systemen zal op iedere plek anders zijn. Dit hangt niet alleen af van het monument, maar ook van de omgeving van het monument. Gemeenten zijn in Nederland verantwoordelijk voor de omgevingskwaliteit. Veel gemeenten hebben beleid opgesteld voor het toepassen van PV-systemen op monumenten en in beschermde stads- en dorpsgezichten. Gemeenten nemen een advies van de Rijksdienst mee bij

de beoordeling van een vergunningaanvraag. Daar betrekken ze ook het advies van de eigen monumentencommissie bij. De mogelijkheden op basis van het gemeentelijk beleid kunnen daarom anders zijn dan het advies van de Rijksdienst. Eigenaren van monumenten die denken over het plaatsen van een PV-systeem wordt daarom altijd aangeraden om contact op te nemen met de gemeente.

Voorwaarden voor een positief advies
Voor een positief advies door de Rijksdienst over PV-systemen in het zicht zijn er enkele randvoorwaarden:

1. Alternatieven elders op het perceel of uit het zicht zijn afgewogen en leveren geen rendabele installatie op.
2. De energieopwekking is ten bate van het eigen (monumentale) pand en er wordt geen cultuurhistorisch waardevol groen gekapt om de bezonning te verbeteren.
3. Er is een zorgvuldig ontworpen plan voor het aanbrengen van de PV-systemen, zodat er geen sprake is van een onevenredige visuele verstoring van het monument of zijn omgeving. Dit blijkt onder meer uit:
    a. historische dakelementen of opbouwen (schoorstenen, dakkappellen, decoraties, et cetera) worden behouden;
    b. de panelen worden in een rechthoekig en regelmatig geordend plan gelegd (legplan) dat ondergeschikt blijft aan de hoofdvorm van het dak en de daarop aanwezige elementen;
    c. de panelen hebben een zoveel mogelijk op de aard en kleur van het dak afgestemde kleur, zonder hinderlijke patronen of opvallende randen;
    d. maximeren van de opbrengst (aantal panelen of keuze dakvlak) mag niet ten koste gaan van de monumentale waarden;
    e. op bijzondere daken, binnen beschermde stads- en dorpsgezichten, bij gebouwen van een als complex aangewezen monument en historische buitenplaatsen gelden aparte uitgangspunten. Zie hieronder bij *Bijzondere gevallen*.

Bijzondere gevallen

In de volgende gevallen is er sprake van bijzondere situatie die vraagt om extra aandacht, naast het hierboven genoemde.

1. Bijzondere daken
Op daken met een bijzondere vorm of afwerking is het plaatsen van PV-systemen in principe ongewenst. Dit betreft bijvoorbeeld ronde, spitse of veelhoekige daken, daken met een bijzonder decoratief patroon of daken van bijzondere materialen, zoals zeldzame dakpannen, sommige leien daken, de meeste daken van riet, koper, zink of lood.

2. Bijzondere ligging: beschermde stads- en dorpsgezichten
Beschermde stads- en dorpsgezichten vormen historische ensembles van een stedenbouwkundige of landschappelijk geheel met historische bebouwing. Rijksmonumenten zijn daarin vaak belangrijk. Als het gemeentelijk beleid dit mogelijk maakt, is de Rijksdienst positief over PV-systemen op daken die vanuit de openbaar toegankelijke ruimte niet zichtbaar zijn. PV-systemen die in het zicht liggen worden bij voorkeur vermeden.
Voor gebouwen die een belangrijke rol spelen in het aanzicht van een beschermd gezicht, adviseert de Rijksdienst negatief over PV-systemen in het zicht. Het gaat dan bijvoorbeeld om gebouwen in het zicht die boven de gemiddelde bouwmassa uitsteken, gebouwen die gelegen zijn in de zichtlijnen van bijvoorbeeld straten of grachten of die deel uitmaken van een historische pleinwand. Dit geldt ook voor binnenplaatsen of -tuinen van rijksmonumenten of rijksmonumentale complexen.

3. Bijzondere ligging: van rijkswege aangewezen historische buitenplaats, gebouwen waarvan ook de tuinaanleg de status van rijksmonument heeft of die onderdeel zijn van een als complex aangewezen monument.
Beschermde buitenplaatsen en gebouwen met een historische tuinaanleg vormen bijzondere complexen van groen- en gebouwd erfgoed. De oorspronkelijke aanleg en/of de in der loop der tijd gegroeide situatie heeft bijna altijd een zeer hoge beeld- en ontwerpkwaliteit. Zichtassen spelen er bovendien een belangrijke rol. Zichtbare zonne-energie installaties op de hoofdgebouwen en in de zichtassen van deze ensembles zijn ongewenst.

Voor PV-systemen op ondergeschikte gebouwen geldt dat zij niet in een zichtas of op een in het oog vallend plek mogen liggen en niet goed zichtbaar mogen zijn vanuit de historische tuin of parkaanleg. Ook bij inpassing van zonnepanelen in de groenaanleg geldt dat deze geen visuele verstoring van het beeld mogen opleveren.

Bij monumenten die onderdeel zijn van een complexbescherming, waarbij meerdere gebouwen of objecten als monument zijn aangewezen, geldt dat de PV-panelen geen verstoring van het ensemblebeeld mogen betekenen.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) geeft advies over de gevolgen van wijzigingsplannen vanuit het oogpunt van monumentenzorg. De gemeente maakt de uiteindelijke afweging of een vergunning wordt verleend en betrekt daarbij het advies van de RCE. De RCE adviseert daarom altijd om vroegtijdig met de gemeente over plannen te spreken.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Meer mogelijkheden voor zonnepanelen op erfgoed

Gemeenten hebben de mogelijkheid een vergunning te verlenen voor het plaatsen van zonnepanelen op erfgoed **in het zicht**, als plaatsing uit het zicht niet mogelijk is. De criteria voor het verlenen van een vergunning zijn voortaan de mate van visuele verstoring van het erfgoed en of er sprake is van een zorgvuldig afgewogen ontwerp. Dat staat in het nieuwe adviesbeleid van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Zo kunnen gemeenten bijdragen aan het landelijke beleid dat past binnen het Klimaatakkoord.

Dit blijft hetzelfde: uit het zicht

Voor een vergunning:

a. De panelen zonder spiegelrand zijn zorgvuldig geplaatst
b. Er gaan geen cultuurhistorische waarden verloren

Industrieel erfgoed

Het benutte dakvlak in dit voorbeeld is zichtbaar vanuit de openbare ruimte. Alleen mogelijk met een zorgvuldig ontworpen plan.

Dit is nieuw: in het zicht

Voor een vergunning:

a. Het is niet mogelijk om zonnepanelen uit het zicht te plaatsen
b. Elders opwekken voor eigen gebruik is niet mogelijk of rendabel
c. Er wordt er geen cultuurhistorische groenaanleg gekapt
d. Er is een zorgvuldig ontworpen plan opgesteld en visuele verstoring wordt voorkomen

Kerk

De bijzondere dakvorm, dakbedekking en cultuurhistorische waarden maken zonnepanelen in het zicht hier niet wenselijk.

Landhuis/buitenplaats

Soms is het mogelijk om de zonnepanelen elders op het perceel te plaatsen zonder waardevolle groenaanleg aan te tasten.

Grachtenpanden

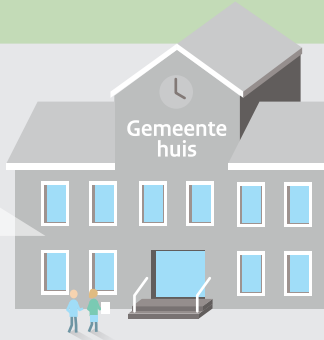
De matzwarte panelen in dit voorbeeld zijn zorgvuldig uit het zicht geplaatst.

Jaren 30-woningen

In dit voorbeeld zijn rode panelen op de rode daken geplaatst volgens een seriematig ontwerp.

Pandeigenaren: vergunning aanvragen bij gemeente

a. Voor het plaatsen van zonnepanelen is altijd een vergunning nodig
b. Het beleid van de gemeente is altijd leidend en kan afwijken van het beleid van de RCE
c. Bij bijzondere panden kan de RCE gevraagd worden om advies

Ga voor alle voorwaarden en categorieën naar de publicatiereeks zonne-energie en erfgoed: **www.cultureelerfgoed.nl/duurzaam**